

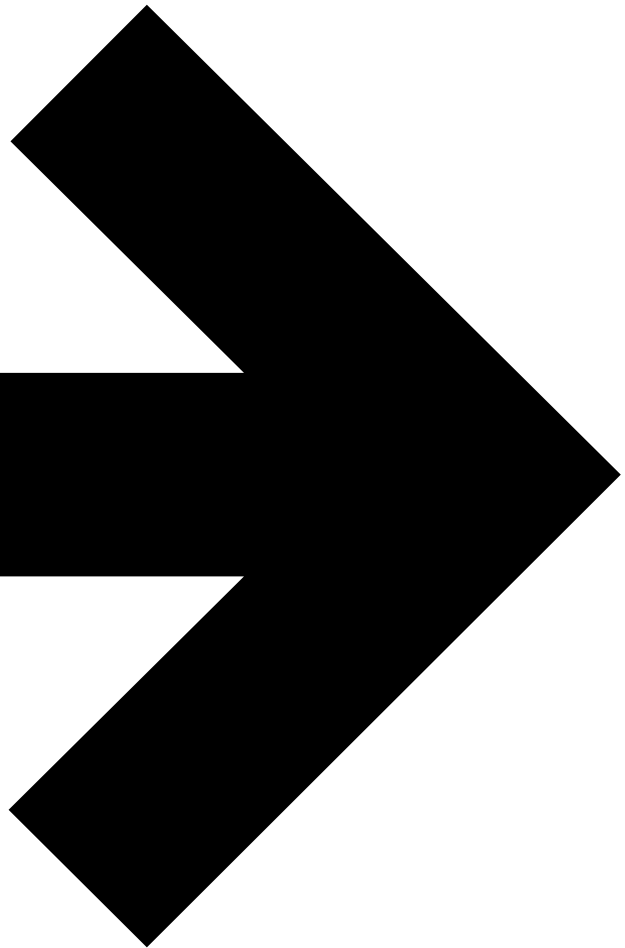
Reportatge

La indústria de la xarxa marinera. Etnografia d'un patrimoni marítim

Ana Baldó Muñoz

Aquest treball estudia amb una visió antropològica la indústria de l'elaboració de les xarxes de pesca a la Vila Joiosa, lloc amb una llarga tradició en aquest sector. Una indústria marítima que, com

d'altres, ha registrat una gran transformació en els darrers temps. Aquest projecte ha estat el guanyador del XVIII Premi de recerca Ricart i Giralt.

■ RESUMEN

En el presente artículo se expone la investigación etnográfica del trabajo de las redes de pesca en Villajoyosa. Este municipio es uno de los lugares de origen de la industria del hilado y la confección de redes de la Corona catalano-aragonesa y, posteriormente, del territorio español. Estaba totalmente enfocado a sus necesidades marítimas, es decir, a la fabricación de las redes de pesca. Su dimensión era tal que, junto a la pesca y la construcción naval, ha sido uno de los pilares de la economía local.

Esta industria nos ha dejado un importante patrimonio marítimo que hemos querido recopilar y analizar a través de la entrevista en profundidad y la observación participante a los últimos expertos de este oficio.

La realización de esta investigación viene motivada por el hecho de sentirnos responsables de la recuperación de este patrimonio tan significativo, no solo para el pueblo como seña de identidad, sino también para ampliar todo el patrimonio marítimo de nuestros territorios costeros, que está en peligro de desaparecer. Esto se debe a que la mayoría de los estudios marítimos son sobre pesca o navegación en general, de modo que dejan fuera las industrias marítimas realizadas en tierra.

Palabras clave: redes de pesca, etnografía, patrimonio, marítimo, entrevista en profundidad, antropología, identidad.

■ ABSTRACT

In the present article the ethnographic research about of the work of the fishing nets in Villajoyosa is exposed. This city is one of the places of origin of the spinning industry and the confection of networks to the Catalano-Aragonese crown and later to the Spanish territory. This industry was totally focused on the maritime needs of the city, that is, the manufacture of fishing gear. Its size was such that next to fishing and shipbuilding have been one of the pillars of the local economy.

This industry has left us an important maritime heritage, which we wanted to collect and analyze through in-depth interviews and participant observation with the latest experts in this field.

The realization of this research is motivated by feeling responsible for the recovery of this significant heritage, not only for the people of the town as a sign of identity, but also to expand the entire maritime heritage of our coastal territories, which is in danger of disappearing. This is due to the fact that most maritime studies are about fishing or general navigation, leaving out maritime industries carried out on land.

Keywords: fishing nets, ethnography, heritage, maritime, in-depth interview, anthropology, identity.

■ BREU DESCRIPCIÓ DEL PROJECTE

La indústria de la xarxa marinera o pesquera és un projecte nascut des del patrimoni desactivat d'una comunitat directament relacionada amb la mar. Aquesta comunitat és la Vila Joiosa. És un poble del País Valencià amb una vocació marinera evident i que ha utilitzat el mar Mediterrani com a via de comunicació i desenvolupament al llarg de la seua història. La Vila Joiosa, popularment coneguda com la Vila, es troba a la província d'Alacant i és capital de la Marina Baixa.

L'economia d'aquesta ciutat es basa en la pesca, la reparació de vaixells, les diverses fàbriques de xarxa i de xocolata, un poc d'agricultura i, sobretot actualment, el turisme. La pesca més desenvolupada és la d'arrossegament. La reparació de vaixells està especialitzada en les embarcacions de fusta i relacionada directament amb les embarcacions de pesca i, tot i que menys, amb les esportives. Les fàbriques de xarxa que hi ha són Redsinsa SA i la fàbrica de Xàrcies León Marco, on el gruix de la producció ha estat destinat a les arts de pesca. Aquestes empreses tenen al darrere una tradició bicentenària en l'elaboració de fils i, posteriorment, de xarxa. A més, van nàixer com a resultat de la fusió de les antigues *sendes de filat*, a causa de la industrialització.

La finalitat d'aquest projecte és poder recuperar una part poc explotada del nostre patrimoni marítim com és l'elaboració de les xarxes de pesca. Amb aquesta recerca es vol complementar les investigacions sobre aquesta qüestió des de la perspectiva de l'ús d'aquests estris de pesca i donar a conèixer tot el procés de la manufactura d'una manera global i cronològica.

Senda Calsita a la Vila Joiosa.
(Font: Devesa, Payà i Llorca, 2002)

La globalitat i l'evolució cronològica de la nostra etnografia s'aconsegueix perquè a la Vila Joiosa s'ha treballat en tota la cadena productiva de l'art de pesca, pel cap baix des del segle XVIII. En primer lloc, s'elaborava el fil a les sendes de filat a partir de les fibres. Després es va establir el *domestic system* de les xarcieres, encarregades de confeccionar, a estall, les diferents mesures de xarxa. I, per últim, els xarciers que s'encarregaven de dissenyar, muntar i reparar les arts de pesca per a les embarcacions. A més, és un sector que ha superat la reconversió industrial.

És un projecte prou ampli, ja que en cada esglaó de la cadena productiva de l'art de la pesca hi ha una organització econòmica diferent, en la qual destaquen, per damunt de tot, el treball infantil i la mà d'obra femenina.

Per tant, aquesta etnografia ens permet aprofundir en aspectes d'antropologia marítima, industrial i de gènere,

a més de convertir la cultura en patrimoni, reforçar les teories del turisme cultural sostenible i enriquir la museologia etnogràfica.

■ ESTAT ACTUAL

A la Vila Joiosa hi ha una forta manifestació històrica i tradicional relacionada amb la indústria marítima que està en perill de desaparèixer i que no s'ha investigat científicament. Per tant, ens trobem en un moment clau per a recuperar aquest patrimoni cultural, ja que gran part d'aquest patrimoni només està en la memòria dels ciutadans. Hui dia tenim dues fàbriques de fil i xarxa sintètica en les quals es combina el treball mecanitzat amb el manual. Aquestes factories són hereves del treball artesanal del filat i de la xarxa, de les quals quasi no queda testimoni viu.

Xarciers armant un bou i xarcieres apedaçant,
platja Centre de la Vila Joiosa.
(Font: Devesa, Payà i Llorca, 2002)

Amb aquest projecte es vol traure a la llum els aspectes més destacats de la indústria del filat i la confecció de la xarxa i de les arts de pesca de la Vila Joiosa, aprofitant els últims testimonis orals de xarcieres, xarciers, menadors i filadors, que estan directament relacionats amb el treball d'aquesta indústria. A més, es pot fer observació participant dels xarciers del port de la Vila Joiosa i entrar a les fàbriques de xarxa que queden al municipi.

■ RESSENYA HISTÒRICA

Per a enriquir la nostra etnografia i sustentar la tradició d'aquesta cultura a continuació se'n farà una breu descripció històrica:

El 1780, els treballs de l'espart ocupaven més de 400 famílies (el 75 % de la població). Segons el testimoni de

Cavanillas, a mitjan segle XVIII es cultivava, en el terme de la Vila Joiosa, molt espart, amb el qual fabricaven sogues i cordes per a les embarcacions (Llorca Baus, 1985: 27). I al començament del segle XX la fabricació de fil d'espart i cànem es va convertir en una de les indústries del filat més importants del país, en la qual treballava un terç dels vilers i vileres. La importància d'aquesta branca industrial encara és present en la nomenclatura dels carrers del poble: del Pal (on es feia el cordatge) i Filador.

El reconeixement, el segle XIX, a tota la península Ibèrica de les arts de bou va generar una gran demanda d'aquest tipus de xarxa. En el canvi de segle, la Gran Guerra (1914-1918) va permetre eliminar la competència de les xàrcies procedents d'Anglaterra i de Bèlgica i afavorir-ne l'exportació. És aleshores quan comença l'època daurada del filat a la Vila Joiosa. Disposaven d'enormes propor-

Telar Redsinsa, fàbrica de xarxa a la Vila Joiosa.
(Foto: Ana Baldó)

A la majoria de les cases de la Vila Joiosa se sabia fer xarxa i era una tradició que les mares ensenyessin les filles a cosir xarxa. La professió de xarciera ha arribat a ser tan important que moltes dones han cobrat la jubilació de cosir xarxa. La primera xarxa que cosien era de cànem, però després tot va ser substituït pel polièster. Del cànem treien l'estopa, que era el material que filaven a les sendes.

Magdalena Zaragoza, 89 anys,
1940-1950 (postguerra)

En el període de 1955-1962 té lloc la segona època de desenvolupament del filat a la Vila Joiosa; una vegada superats els anys d'autarquia i abolit el racionament del gasoil, s'incentiva la demanda de les xarxes. Els anys seixanta s'introdueixen les fibres sintètiques, en detriment de les de cànem. Això provoca una transformació radical en l'estructura d'aquesta indústria: s'abandonen progressivament les arts de filat tradicionals i s'obren les fàbriques de xarxes sintètiques mecanitzades. El motiu d'aquest canvi és que, amb el material sintètic, les xarxes tenen una durada més llarga i, encara que el preu fora més elevat, ix més rendible.

cions de producció xarciera, sobretot de bou, ja que abastien tot el mercat de la cornisa cantàbrica, d'Andalusia, del nord d'Àfrica i de les Canàries. Entre el 75 i el 80 % de totes les xarxes de cànem utilitzades per la flota pesquera espanyola provenia de la indústria vilera¹.

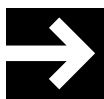
L'època daurada es va allargar fins a la Guerra Civil. Entre els anys vint i trenta hi va haver més de quinze tallers, als quals estava vinculat més d'un terç de la població, la gran majoria dels quals es va reincorporar després de la col·lectivització en l'època de guerra. A més d'aquests tallers hi havia tota una economia domèstica completa basada en el treball domiciliari de les xàrcies realitzat per les dones.

Es va convertir en una estampa quotidiana veure les dones vileres cosir la xarxa a estall a la porta de les seues cases i els xarciers muntar les arts de pesca a les zones del passeig marítim. I és que les xàrcies ocupaven quasi tots els carrers del casc antic, de la platja, del passeig i del moll.

■ PATRIMONIALITZACIÓ

Per a poder fer que aquest projecte sigui útil, s'ha d'entendre el concepte de *cultura* des de la perspectiva antropològica. És fonamental per a desenvolupar correctament el mètode etnogràfic. La tan repetida definició de cultura proposada per Edward B. Tylor (1871), un dels pares de la ciència antropològica, serveix per a entendre el punt de partida d'aquesta investigació cultural. Per a ell:

La cultura [o civilització –en un sentit etnogràfic ampli–] és tot aquell complex que inclou el coneixement, les creences, l'art, la moral, el dret, el costum i qualsevol hàbit i capacitats adquirits per l'home o la dona com a membres de la societat, ja que el comportament no s'adquireix a través de l'herència biològica sinó per desenvolupar-se en una societat concreta en la qual els i les integrants es troben exposats a una tradició cultural específica².

Aquesta definició fa referència a l'enculturació, la qual es pot entendre perfectament amb la definició de *cultura* de Marvin Harris:

La cultura és el conjunt aprés de tradicions i estils de vida, socialment adquirits, dels membres d'una societat, incloent-hi els modes pactats i repetitius de pensar, sentir i actuar (1994: 20).

Aquesta visió culturalista es pot emmarcar perfectament en la definició de *patrimoni* proposada per Duclos. Per a ell, el patrimoni és el llegat dels nostres avantpassats que rebem com a herència i que nosaltres transmetem a la vegada per a fer continuar el nostre llinatge³, i l'única manera de transmetre'l és investigant-lo i protegint-lo.

A més, la recuperació del patrimoni immaterial és una de les línies prioritàries de treball de la Unesco des de la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de 2003 –que entra en vigor el 2006–, i la defensa de la idea que la connexió directa entre el patrimoni tangible i l'intangible formen el patrimoni cultural. Aquest organisme entén el patrimoni cultural immaterial com les pràctiques, representacions i expressions, els coneixements i tècniques que procuren a les comunitats, als grups i als individus un sentiment d'identitat i continuïtat; junt amb els instruments, objectes, artefactes i espais culturals associats a aquestes pràctiques, formen part integrant d'aquest patrimoni⁴. A conseqüència del treball de la Unesco amb el patrimoni immaterial, a Espanya es va celebrar el 2009 a Terol les Jornades de Protecció de Patrimoni Immaterial, les quals van ser l'avantsala de l'actual Pla nacional de salvaguarda, desenvolupat el 2010 pel Consell de Patrimoni Històric a Santiago de Compostel·la, on es defineixen amb més concreció els aspectes teòrics sobre patrimoni cultural:

Analizadas las características del PCI, este podría definirse como un tipo de patrimonio cultural interiorizado en los individuos y comunidades, como parte de su identidad, compartido por los miembros de una colectividad, remitiendo a la biografía individual y colectiva, que se manifiesta de un modo vivo y dinámico y se transmite y recrea de generación en generación desde el aprendizaje. Es por lo tanto un patrimonio preservado

tradicionalmente por una comunidad, formando parte de su memoria colectiva viva, como una realidad socialmente construida. Sus manifestaciones se desarrollan en el presente y tienen efecto regenerador en el orden social. Se caracteriza por ser un patrimonio presencial, ritualizado, que está contextualizado en un marco temporal y espacial, imbricado en las formas tradicionales de vida. Aporta una experiencia sensorial, pero al mismo tiempo está interrelacionado con la materia. Es un patrimonio fácilmente vulnerable y no admite reproducción⁵.

Però aquesta revolució patrimonial va més enllà, perquè a partir d'ara les reivindicacions de la protecció cultural i el compliment de la legislació corresponent són per part de la ciutadania, responsable de protegir i ressaltar el seus signes d'identitat, davant de les institucions majoritàriament mercantilistes.

Parlar de patrimoni cultural o etnològic suposa un repte, ja que la vida quotidiana d'un col·lectiu social poc hegemònic encara hui en dia té la concepció d'un patrimoni *inferior* o *modest*. Per a corregir aquesta visió imposada del patrimoni cultural s'ha d'utilitzar la *literatura oral* per a afirmar el valor de la seua existència davant de la literatura escrita que arreplega la narrativa dels grans escriptors, els esdeveniments històrics o els coneixements científics; l'*arquitectura popular* davant de l'arquitectura d'estils, la denominada *artesanía* davant de la producció mercantilista, etc. (Agudo, 1997: 104).

Actualment el patrimoni es té en compte com a factor de desenvolupament. Aquesta nova visió tracta d'activar-lo des de l'ús que té, lligant-lo a les demandes de la societat de consum actual. No es pot obviar aquesta situació, per això els gestors sempre han d'intentar compatibilitzar la visió lògica d'identitat, la visió lògica de mercat i la visió lògica de recurs (Jiménez, 2002: 94), i allunyar-la de les finalitats capitalistes. El patrimoni pot ser entès útilment com una representació subjectiva, en la qual s'identifiquen els valors, la memòria i els significats culturals i socials que ajuden a donar sentit al present, a les nostres identitats, i donen una sensació de lloc físic i social (Smith, 2011: 45).

En definitiva, determinar què és patrimoni cultural implica un treball previ de selecció. Els criteris de selecció

patrimonial utilitzats per a activar les modalitats patrimonials tradicionals són: singularitat, antiguitat, raresa, autenticitat, bellesa i monumentalitat. Però aquests criteris no són vàlids per a la definició antropològica de *patrimoni*, ja que els elements que componen la diversitat cultural són plurals, canviants, vius, etc. En definitiva, són elements quotidians a cada cultura, amb una extraordinària accessibilitat, que no s'ha de tractar com un desavantatge.

La visió antropològica ofereix una comprensió del patrimoni etnològic des d'una perspectiva processual, tenint en compte la variabilitat que es produeix en tot el procés de transmissió cultural intergeneracional, la qual cosa en complica encara més l'anàlisi. Per a poder anar ben encaminats en l'anàlisi del patrimoni cultural, ens hem de centrar en l'estudi dels diferents elements que conformen la imatge simbòlica que reflecteix la societat d'estudi, i no perdre mai de vista els tres objectius principals: investigar, protegir i difondre (Jiménez de Madariga, 2002: 98-105).

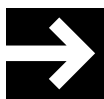
Les formes d'activació i conservació tradicionals de patrimoni no es poden aplicar a la conservació del patrimoni cultural si s'entén des de la perspectiva de la definició de *cultura antropològica*, ja que aquestes formes, a diferència dels objectes patrimonials, estan en canvi continu. L'aproximació i activació posterior del patrimoni s'ha de fer des de les tres categories plantejades per Iñiqui Arrieta, societat, cultura i valor (2003: 82), ja que per a aquest autor el patrimoni cultural es construeix socialment i de manera variable en l'espai i el temps, a més de variar d'una societat a una altra. Per a fer una activació correcta del patrimoni cultural se n'ha d'ensenyar el valor d'ús –la dimensió identitària és l'amalgama del patrimoni– i evitar sempre el valor de canvi, el qual ens porta a mercantilitzar la cultura i transformar-la en patrimoni. Però el valor patrimonial dels béns, ja siga material o immaterial, mai és una propietat inherent, sinó un judici que en fem, un discurs patrimonialitzador (Alegret, 2012: 36). Per tant, la conservació d'una societat, en aquest cas mariner, s'ha de fer des del coneixement total i prioritzar en l'anàlisi els aspectes cognitius davant dels econòmics (Pascual, 1999: 336).

El patrimoni marítim és, per tant, una creació socio-cultural amb identitat pròpia que té molt a veure amb les múltiples representacions de la memòria col·lectiva atresorada, identificada i valorada per la gent del mar (Pereira, 2009: 16). Aquest autor afirma que s'ha de tenir en compte l'amplitud en el temps i l'espai i les característiques de les seues manifestacions, abans de tractar amb aquest patrimoni. La seua concepció de cultura coincideix amb la que proposa Clifford Geertz en el seu llibre *La interpretació de las culturas*, en el qual utilitza la definició de *cultura* de Max Weber: «La cultura és una tela d'aranya que el mateix home teixeix» (1992: 20). A més, val la pena destacar les investigacions de Pereira i reafirmar la hipòtesi de les dificultats que sofreixen aquestes comunitats, com per exemple el prejudici d'individualitat i el fort caràcter amb el qual titllen les societats marineres i, conseqüentment, l'afirmació generalitzada de la impossible inclusió o acceptació dintre d'aquestes comunitats.

Les indústries relacionades amb la pesca han sigut un dels aspectes més apartats de l'antropologia marítima. Aquesta especialitat juga amb la dualitat mar i terra, però no abunden investigacions en les quals s'estudii amb fins etnogràfics tota la indústria de la xarxa. Açò és degut al fet que l'evolució nàutica ha sigut vista des de l'òptica del progrés de la *pesca*, però no des de la mirada d'evolució cultural d'aquesta indústria, adquirida a través dels coneixements orals dels treballadors de les diferents indústries. En definitiva, la visió d'evolució tecnològica ha deixat de banda la cultura que ha fet possible, en la major part, l'evolució en el sector pesquer.

La indústria xarciera, al igual que qualsevol altra manifestació de la cultura i de la vida social d'un poble, pot ser considerada des de les tres formes bàsiques de manifestació (Alegret, 2003: 3):

- Cultura material, amb tots els arts i instruments de construcció, les embarcacions, els elements auxiliars que formen la base matèria, de l'activitat del grup.
- Manifestació de la seua conducta i de sabers apresos i transmesos.
- La seua cosmovisió.

Malinowski, en la seua investigació *La economía primitiva de los isleños de Trobriand* (1974: 88), ja parla de l'ús de la xarxa en la pesca. María Jesús Fernández i Ana Isabel Prado, en el seu article «Roles femeninos en la Bizkaia del siglo XIX», parlen de la importància de la costura de la xarxa femenina dintre de la indústria pesquera (2000).

José Maria Merino ja exposava:

Muy pocas páginas se han escrito con el propósito de estudiar a la mujer vasca urbana desde un punto de vista etnográfico. Menos aún sobre la sufrida mujer que dependía directamente de algún trabajo relacionado, directa o indirectamente, con la pesca o el pescado. Pero no dejan de existir valiosas excepciones, como seguidamente intentaré mostrar. (2000: 401)

Aquest autor al llarg d'aquest article parla de xarcieres, mestres xarciers i del treball dels *remandaoers* a bord.

Juan Antonio Rubió Ardanaz, en el llibre *La vida arrantzale en Santurtzi*, descriu alguns aspectes de la confecció de la xarxa i els diferents fils utilitzats (1997: 153-154), a més de ser un autor que enfoca la majoria de les seues investigacions per a protegir i dissenyar el paisatge de la cultura mariner. Això va molt bé per al nostre projecte, ja que l'estampa de les xarcieres és imprescindible dintre de l'imaginari cultural de la indústria marítima.

Cal ser conscients d'un dels problemes que encara arrastrem: la falta de treball interdisciplinari entre antropòlegs i antropòlogues socials i altres científics i científiques socials. Un dels primers passos que cal fer per a portar-ho a terme és demanar la revisió del Pla nacional de patrimoni industrial, en el qual s'especifica que aquest patrimoni té l'arqueologia industrial com a metodologia pròpia, la qual censura el treball multidisciplinari que s'hauria de fer entre especialistes en antropologia social, arqueologia, història, sociologia, etc. Per altra part, també s'hauria de revisar la visió que tenen de patrimoni allà on no apareix cap dels atributs que defineixen la cultura com a patrimoni.

En definitiva, la realitat del patrimoni marítim no és massa esperançadora segons el president del European Maritime Heritage, qui afirma que el desconeixement del patrimoni del món del mar és compartit per bona part

de la població del continent, i la conservació i revaloració d'aquest patrimoni freqüentment són oblidades en les polítiques patrimonials. A més, considera el patrimoni marí un espai molt sensible, amb molta càrrega transitòria i una rendibilitat extraordinària⁶. Per això, amb aquest treball es vol contribuir a sustentar les seues afirmacions i mostrar les qualitats d'aquesta rica cultura.

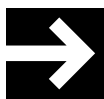
Per a sintetitzar l'estat de la qüestió tenim una de les visions, per al meu entendre, més encertades de la situació del patrimoni marítim. És la de Julio Caro Baroja per al País Basc, però que seria aplicable a tot l'Estat espanyol:

[...] el mar y sus gentes no solo han ocupado un lugar destacado en su historia, sino que han sido los forjadores de algunos de los elementos más importantes de su modernidad. Las razones del desinterés por la historia y la cultura marítima en la sociedad contemporánea vasca no están en la escasa entidad de sus vínculos con las actividades marítimas, en crisis desde el siglo XIX, sino en la valoración que sobre las mismas han hecho determinados grupos sociales dominantes en la etapa contemporánea: ello explicaría la relegación de las cosas del mar y sus gentes, por medio de la imposición de una visión de la realidad que cree hallar en el primitivismo de los campesinos el orden y la moral más acorde con la doctrina de las creencias del orden y la moral católicas de la época. Se trata de una visión creada por hombres de iglesia que se ve reforzada por el surgimiento del nacionalismo (Caro, 1985)⁷.

Aquesta visió, si bé és de fa uns quants anys, malauradament segueix sent ben actual, si obviem els «hombres de iglesia»... L'única solució que es té per a salvar aquesta cultura marítima tan apassionant és, seguint les paraules del mestre Malinowski:

El etnógrafo no solo tiene que tender las redes en el lugar adecuado y esperar a ver lo que cae, debe ser un cazador activo, conducir la pieza a la trampa y perseguirla a sus más inaccesibles guardias [...] el ideal primordial y básico del trabajo etnográfico de campo es dar un esquema claro y coherente de la estructura social y destacar, de entre el cúmulo de hechos irrelevantes, las leyes o normas que todo fenómeno cultural conlleva (1986: 26-28).

Xarcieres.
(Vicent Lloret Ruiz, *el Noi*)

■ MÈTODE ETNOGRÀFIC

El més important per a la confecció d'aquest projecte és la utilització d'un bon mètode i l'explicació detallada del procés d'execució. Ha de quedar clar quina ha sigut la informació proporcionada per cada informant i els diferents punts de vista, els quals amb el seu conjunt formaran la descripció etnogràfica. Aquesta ha de ser com més objectiva millor amb la informació subjectiva que ens ha proporcionat cada un d'ells i elles. I una vegada que es tenisca, s'extrauran les conclusions pertinents, les quals aniran fora d'aquesta descripció o ben destacades dins d'aquesta. Perquè, com dia el mestre, en etnografia hi ha una enorme distància entre el material brut de la informació i l'exposició i teorització dels resultats (Malinowski, 1986: 21).

He decidit redactar aquest llibre en valencià per dos motius: el primer i principal ha sigut perquè tots els meus informants el parlen i, malgrat que cada dia es parla menys a la Vila Joiosa, el valencià, inconscientment, s'ha convertit en una ferramenta de proximitat entre la gent que el parla. És molt curiosa la relació de confiança que s'estableix quan et dirigeixes a algú del poble que no coneixes i els dos parlen en valencià. Per això he volgut aprofitar-ho i arribar al més lluny possible amb els nostres informants. Ells s'han expressat d'una manera molt més tranquil·la i oberta utilitzant el seu idioma matern, perquè el castellà, encara que el parlen i l'entenen perfectament, no deixa de ser un idioma imposat en el qual no tenen la mateixa capacitat d'expressió. A més, s'ha de ser conscients que la cultura marinera està molt present en el valencià, per tant, em sembla una equivocació metodològica no utilitzar l'idioma de la comunitat, ja que aquest és la base de la cultura.

D'altra banda, com que les narracions dels informants han sigut el gruix de la nostra investigació, he intentat que estigueren com menys condicionades millor. Per tant, en redactar en valencià la descripció etnogràfica ha sigut molt més objectiva per la meua part, ja que amb les traduccions es poden escapar els anomenats per Malinowski «imponderables de la vida real» (1986: 36). Encara que ell ho aplicava a l'observació participant, crec que també es pot aplicar a l'observació de l'informant en el moment

que es realitza l'entrevista amb profunditat, per tant, és molt important utilitzar el llenguatge matern.

El primer pas que he portat endavant ha sigut la recerca bibliogràfica, tasca que ha perdurat al llarg de tota la investigació, sobretot al final, quan hem arribat a les conclusions de l'activació del nostre patrimoni.

A més de l'anàlisi bibliogràfica, els objectius marcats requereixen l'elaboració d'una metodologia detallada i global, que permeta la complementarietat de la disciplina de l'antropologia social i la ciència històrica. La combinació d'aquestes dues ve requerida pel tema que s'ha d'investigar. La indústria xarciera és un sector que manca d'estudis etnogràfics, ja que el gruix de les investigacions marítimes s'han fet des d'una perspectiva tècnica o històrica, on la finalitat era ressaltar els avenços industrials o les gestes aconseguides, les quals abandonen l'àmbit cultural més antropològic de les societats que produïen aquests béns, els vaixells.

La finalitat d'aquest treball és descriure i recuperar una part del patrimoni cultural en una zona concreta del llevant peninsular, la Vila Joiosa. S'ha utilitzat l'entrevista amb profunditat per arribar als detalls d'aquest ofici i mode de vida. A més, s'ha complementat amb la utilització de material fotogràfic i la catalogació i descripció de ferramentes de treball aportades pels informants, i s'ha fet una recerca d'arxiu per arrodonir i donar suport a la descripció etnogràfica.

He volgut actuar com a etnohistoriadora i convertir el material històric en material etnogràfic (Jiménez Núñez, 1997: 32) gràcies a la mescla de la informació oral, material i documental. Les fonts documentals es poden considerar l'esquelet que sustenta les diferents oralitats que conformen la cultura marinera i que l'omplen de vida, fent una combinació d'un cos perfecte anomenat *etnografia*. És a dir, la història o els documents contemporanis a l'època o cultura que es vol estudiar haurien de ser el nostre índex de partida. La vigència de l'etnografia és breu, ja que compleix en un moment la funció d'informar i interpretar una situació concreta de la qual és testimoni, però com a document és purament història després d'un temps, amb la qual els futurs historiadors podran fer una història amb una gran qualitat (Jiménez Núñez, 1997: 51).

En definitiva, l'ambició de la història oral és proporcionar informació individual a la història, salvant-la de la massa i incloent-hi grups marginals de la societat (Carmona, 2007: 26).

Segons Rossi i O'Higgins (1981), tant la recollida de dades, a la qual denominen *l'objecte*, com l'organització de les dades, a la qual denominen *el mètode*, dependran sempre de la concepció prèvia que es tinga de *cultura* i d'aquells conceptes que s'empren per descriure-la, és a dir, de la teoria (M. José Pastor, 2001: 26). Per tant, per portar a terme la investigació s'ha elegit l'entrevista amb profunditat, perquè amb aquesta s'obtenen descripcions del món de vida de les persones entrevistades respecte a la interpretació dels significats dels fenòmens descrits (Steinar, 1996)⁸.

L'etnografia no és sols el relat científic, objectiu, a través del qual la gent i els fets parlen per si mateixos, sinó que hi tenen molt a veure les circumstàncies de l'autoria, la classe social i el grau de relació que existeix en el camp entre la persona que investiga i les investigades a l'hora de l'avaluació i interpretació d'una etnografia (Jiménez Núñez, 1997: 44). A més de realitzar l'observació participant dels xarxers al moll, el treball a les fàbriques i també la confecció manual de la xarxa gràcies a la reproducció de les xarxieres ja jubilades. Gràcies a les entrevistes en profunditat, els informants es van sentir responsables de la recuperació del seu passat cultural i van aportar material fotogràfic, arxivístic i eines de treball.

Finalitzaré aquesta ressenya amb les paraules d'Alfredo Jiménez Núñez: «La etnografía es un arte de interpretar, una manera y una capacidad de narrar, un juego de palabras, una obra de creación, una actividad humanística» (1997: 52). I d'Elsie Rockwell: l'etnografia és «conocer lo desconocido, documentar lo no documentado y escuchar y ver al otro» (1989: 7; citat a *Antología. Maestría en Educación*, 2009: 147).

■ BIBLIOGRAFIA

AGUDO TORRICO, Juan. «Patrimonio etnológico, problemática en torno a su definición y objetivos». *PH: Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico*, núm. 5

(1997): 97-108. <http://www.iaph.es/revistaph/index.php/revistaph/article/view/465#WUEqY3m1tY8>.

ALEGRET TEJERO, Juan Luis. *Els armelladers de Palamós. Una aproximació a la flota artesanal des de l'antropologia marítima*. Girona: Diputació, Col·lecció Josep Pla, 4, 1987.

– «La antropología marítima como campo de investigación de la antropología social». *Agricultura y Sociedad*, núm. 52 (1989): 119-142. http://www.mapama.gob.es/ministerio/pags/Biblioteca/Revistas/pdf_ays%2Fa052_05.pdf.

– «Valoración patrimonial del sector pesquero». *Revista Patrimonio Histórico*, núm. 44 (2003): 34-42. <http://www.iaph.es/revistaph/index.php/revistaph/article/viewFile/1563/1563>.

– «Del patrimonio natural de los peces al patrimonio cultural del pescado: el Espai del Peix de Palamós». *Revista Andaluza de Antropología*, núm. 4, monogràfic: *Encrucijadas para las sociedades pesqueras del sur en el marco de la globalización* (2012): 33-54. <http://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/9513/PatrimonioNatural.pdf?sequence=1>.

ALEGRET TEJERO, Juan Luis et al. *Els orígens de la cuina del peix al Baix Empordà: la cuina de barca*. Palamós: Fundació Promediterrània per la conservació, l'estudi i la difusió del patrimoni marítim (2012). http://museudelapesca.org/docs/memoria_recerca_cuina_barca_2012.pdf.

ALEGRET TEJERO, Juan Luis i Eliseu CARBONELL. *La patrimonialització de la cultura marítima*. Girona: Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural, 2012.

ARRIETA URTIZBEREA, Iñaki. «Del patrimonio histórico-artístico al patrimonio cultural: reflexiones desde la antropología». *Kobie. Antropología cultural*, núm. 10 (2003): 81-89. http://www.bizkaia.eus/fitxategiak/04/ondarea/Kobie/PDF/5/Kobie_10_Antropologia_cultural_DEL%20PATRIMONIO%20HISTÓRICO-ARTÍSTICO%20ALPATRIMONIO%20CU.pdf?redirigido=1.

CARMONA ZUBIRI, Daniel. *Las minas de Hellín (Albacete)*. Albacete: Diputació Provincial, Instituto de Estudios Albacetenses «Don Juan Manuel», 2007.

- CARO BAROJA, Julio. *Los vascos y el mar*. San Sebastián: Txertoa, Colección Estudios Vascos, 1985.
- DEVESA BENEYTO, María et al. *Memòria gràfica de la Vila Joiosa: 1891-1966*. La Vila Joiosa: Moros mercaders, 2002.
- GEERTZ, Clifford. *La interpretación de las culturas*. Barcelona: Gedisa, (1973) 1991.
- HARRIS, Marvin. *Antropología cultural*. Madrid: Alianza, 1994.
- JIMÉNEZ DE MADARIAGA, Celeste. «La comercialización del patrimonio cultural». A Carlos SÁNCHEZ DE LAS HERAS (coord.), *Actas [de las] VI Jornadas Andaluzas de Difusión de Patrimonio Histórico, 2001, Málaga*. Sevilla, Junta d'Andalusia, Conselleria de Cultura (2002): 93-106. https://www.researchgate.net/publication/316154917_La_comercializacion_del_Patrimonio_cultural.
- JIMÉNEZ NÚÑEZ, Alfredo. «Antropología histórica?». A Alfredo JIMÉNEZ NÚÑEZ (comp.), *Antropología histórica: la audiencia de Guatemala en el siglo XVI*. Sevilla: Universitat de Sevilla, 1997, 2-52.
- KOTTAK, Conrad Phillip. *Antropología cultural. Espejo para la Humanidad*. Madrid: McGraw-Hill, 2000.
- LLORCA BAUS, Carlos. *La vila del mar. El mar de la vida*. Tom I. Vila Joiosa: Ajuntament, 1985.
- LLORCA IBI, Francesc Xavier. *El llenguatge mariner de la marina*. Alacant: Universitat, 2000. <http://publicaciones.ua.es/filespublici/pdf/LD84790852742818326.pdf>.
- LÓPEZ DE LACALLE, Javier. «Construcción naval e industria marítima en Euskadi: problemática, necesidades y vías de solución». *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, núm. 2 (1998): 473-480. http://untzimuseoa.eus/images/itsas_memoria_02/lopezjavier.pdf.
- MALINOWSKI, Bronislaw Kasper. *Los argonautas del Pacífico occidental*. Barcelona: Planeta-Agostini, (1992) 1986.
- PASCUAL FERNÁNDEZ, José J. *Entre el mar y la tierra: los pescadores artesanales canarios*. Madrid: Interinsular Canaria, 1991.
- «El paradigma de “la tragedia de los comunes” y el caso de los pescadores». A Marie NOËLLE CHAMOUX y Jesús CONTRERAS HERNÁNDEZ (ed.). *La gestión comunal de recursos: economía y poder en las sociedades locales de España y de América Latina*. Barcelona: Icària, 1996, 143-168.
 - «Los estudios de antropología de la pesca en España: nuevos problemas, nuevas tendencias». *Etnográfica*, 3 (2) (1999): 333-359. http://ceas.iscte.pt/etnografica/docs/vol_03/N2/Vol_iii_N2_333-360.pdf.
- PASTOR ALFONSO, M. J. «El patrimonio cultural como opción turística». *Horizontes Antropológicos*, 9 (20) (2003): 97-115. http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0104-71832003000200006.
- PEREIRA, Dionisio. «Una visión estratégica del patrimonio marítimo: comparativa entre Catalunya, Euskadi y Galicia». *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, núm. 6 (2003): 15-32. http://untzimuseoa.eus/images/itsas_memoria_06/04_dionisiopereira.pdf.
- PRATS CANALS, Llorenç. *Antropología y patrimonio*. Barcelona: Ariel, 1997.
- «Concepto y gestión del patrimonio local». *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, núm. 21 (2007): 17-35. http://www.scielo.org.ar/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1850-275X2005000100002.
- RUBIO-ARDANAZ, Juan Antonio. *La antropología marítima subdisciplina de la antropología sociocultural. Teoría y temas para una aproximación a la comunidad pescadora de Santurtzi (Bizkaia)*. Bilbao: Universitat de Deusto, 1994.
- «Presentación». A J. A. RUBIO ARDANAZ Y A. ERKOREKA (coord.), «Jornadas de Antropología Marítima (Portugalete, 2005)». *Zainak. Cuadernos de Antropología-Etnografía*, núm. 29 (2007): 9-19.
 - «El concepto de patrimonio marítimo y de cultura: gestión museística e iconos públicos en el País Vasco». *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, núm. 6 (2009): 57-82. http://untzimuseoa.eus/images/itsas_memoria_06/07rubio-ardanzjuanantonio.pdf.
 - «De la tradición oral marítima vasca a las historias transmodernas contadas del Abra de Bilbao». *Itsas Memoria. Revista de Estudios Marítimos del País Vasco*, núm. 8 (2016): 11-36. http://untzimuseoa.eus/images/itsas_memoria_08/01_im8_rubio-ardanz.pdf.

SMITH, Laurajane. «El “espejo patrimonial”. ¿Ilusión narcisista o reflexiones múltiples?». *Antípoda. Revista de Antropología y Arqueología*, núm. 12 (2011): 39-63. <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=81422437004>.

TAYLOR, S. J. i R. BOGDAN. *Introducción a los métodos cualitativos de investigación: la búsqueda de significados*. Barcelona: Paidós Básica, 1987. <http://mastor.cl/blog/wp-content/uploads/2011/12/Introduccion-a-metodos-cualitativos-de-investigaci%C3%B3n-Taylor-y-Bogdan-344-pags-pdf>.

– «La entrevista en profundidad». *Antología. Maestría en Educación, Métodos cuantitativos aplicados 2*, Chihuahua: Centro de Investigación y Docencia, (2009): 194-216. <http://ceppia.com.co/Herramientas/Herramientas/Meto-cuantitativos.pdf>.

VIVAS PINEDA, Gerardo. «Legiones de madera: la construcción naval al servicio de la Compañía Guipuzcoana de Caracas». *Itsas Memoria. Revista de Estudios*

Marítimos del País Vasco, núm. 2 (1998): 267-295. http://untzimuseoa.eus/images/itsas_memoria_02/vivaspineda.pdf.

■ NOTAS

1. Carles LLORCA BAUS, 1985: 117.
2. C. P. KOTTAK, 2000: 21 (traduïda al valencià).
3. PRATS, 1997: 7.
4. Unesco. <https://ich.unesco.org/es/convenci%C3%B3n#art2>. Consultat el 26 de juny de 2018.
5. Pla nacional de patrimoni immaterial. <http://ipce.mcu.es/pdfs/PNPatrimoniImmaterial.pdf>. Consultat el 6 de juny de 2018.
6. <http://european-maritime-heritage.org/default.aspx>. Consultat el 13 de juny de 2018.
7. PEREIRA, 2009: 15.
8. Citat per Juan Luis ÁLVAREZ-GAYOU, 2003: 109.

